

מיעוט של מנהיגים

עצם מושג שחרור האישה מובן פעמים רבות בחברתנו המודרנית כשחרור מיני. הרס הגבולות וחיפוש המשמעות נתפסים כזהים. ההלכה אינה מסכימה עם כיוונים אלו. מה עומד בבסיס מנהג נשים לשבות בראש חודש

שלום רוזנברג

ראש חודש מותר בעשיית מלאכה והנשים שנוהגות שלא לעשות בו מלאכה הוא מנהג טוב (שו"ע אורח חיים תיז, א). אבל אם נהגו אנשים אין זה מנהג כלל (משנה ברורה, שם).

למקומה זה ולקשיים שעמם מתמודדת האישה. יש למעמד זה גורמים אובייקטיביים. ולמרות זאת חייבים אנו לעמוד על העוול האובייקטיבי שפעמים רבות נעשה לאישה, עוול שכעוול העבדות מעיד על העולם הבלתי נגאל שבו אנו חיים. בברכות שאנו מברכים אנו לא רק מודים על מעמדנו אלא מוחים על העוולות שבעולם, שבו עדיין יש עובדי עבודה זרה ועבדים, ובו עדיין לא תוקן מעמדה של האישה. לא במעט סיטואציות "הטוב והמטיב" ו"דיין האמת" מעורבים יחד. אני מברך על הטרגדיה שבי או על ידי וגם על הציפייה לעולם שבו לא ייאמר עוד "בעלי" אלא "אישי".

חודש שנאמר בו לה' אמר הקב"ה שיעיר זה יהא כפרה על שמיטתי את הירח". מאמר זה עובד בידי האמוראים המאוחרים, והם הוסיפו לו פרטים שונים. חכמי הסוד הוסיפו למאמר את הממד המסתורי. ולמרות זאת, בכל נוסחיו הוא שומר על סתימותו ונועזותו. האומנם מבקש הקב"ה כפרה? על מה?

אינני יודע אם קריאתי היא קריאה נכונה של המאמר. אך למרות זאת, היא נראית לי כעומק פשוטו. הירח הוא סמלה של האישה, והמאמר מבקש כפרה על מקומה של האישה בעולם, ואף על מעמדה של האישה בעולם היהודי. זהו מקום אחראי, אך לפעמים קשה המשעבד ונטול כבוד. יש הסבר פונקציונלי

מה משמעותו של מנהג זה, שניתן לנשים? הטור על פי פרקי דרבי אליעזר (פמ"ה) סובר ש"ניתן להם ראש חודש ליום טוב" בגין "שלא פרקו נזמיהן לעגל". לטעם זה ניתוספו טעמים אחרים, שמזכירים את זכויותיהן ההיסטוריות של נשות ישראל. במדרש מצאנו שהם נתקנו על שם שנזדרזו הנשים לנדבת המשכן, וכן מצאנו טעמים אחרים הקרובים לאלה.

מעבר להסברים אלו, יש לדעתי הסבר עמוק יותר, המאפשר לנו להבין את המנהג הזה מתוך פרספקטיבה שונה. המפתח נמצא לדעתי בדברי ר' שמעון בן לקיש, המסביר את מהותו של קרבן מוסף של ראש חודש (חולין ס"ע"ב): "מה נשתנה שעריר של ראש

פרדסי האהבה המינית המעוטרת בחיי תום ואושר", את הארוטיקה ולא את הערלה – הפורנוגרפיה "שהנטייה האינדיווידואלית השפלה הכניסה פה את שמריה, באש זרה ושורפת, שהוציאה את חרפת הערלה". האנרגיה העצומה הזאת הייתה זקוקה לעיצוב. ההלכה עשתה זאת תוך נוסטלגיה לעידן של טהרה, כדברי החכם (בבא בתרא

הרסו את המחויבות החברתית, לחברה שבה, כדברי הראי"ה ב"טללי אורות", נבין ש"האהבה, עדן החיים, החודרת עד האהבה המינית בפנותה לקראת הוויית החיים". המיניות היוצרת חיים אינה אלא ביטוי "התשוקה האלוהית של העלאת נר החיים". אכן, רוצה היהדות לגדל בעולם "את כל הפרחים היפים נותני הריח הטוב אשר בכל

בטוח אני שיכולה היהדות לעמוד במבחן ההשוואה אל מול תרבויות וציוויליזציות. זהו מבחן המבוסס לא על האותיות אלא על החיים, על האהבה והנאמנות שבין איש לאישה. היהדות חולמת ופועלת למען אידאל כמעט בלתי אפשרי, לחברה שבה מתועל המתח המיני בצינורות של קדושה, לעולם שבו החופש האישי והמימוש העצמי לא

של היהדות, המעריכה את הארוטיקה אך שוללת את הפורנוגרפיה. הארוטיקה מכוסה בצעיף הצניעות, והופכת למרכבה לקדושה. מאחורי צעיף זה, ההידרולוגיה הופכת לפיזיולוגיה. ואולם מים אלו הם סמלים עמוקים יותר. המ"ן, מסמל את המיניות הנשית. מיניות זו היא לכאורה פסיבית. ואולם יש כאן רק אחיזת עיניים. רצפטיביות אינה פסיביות. המיניות הזכרית יכולה להתעורר רק כתגובה למיניות הנשית. בלעדיה היא חסרת אונים. המיניות הנשית מייצגת את האהבה המולידה אהבה. ההתחלה מצויה בלשון המקובלים בעלאת מ"ן.

מכאן המשמעות הדתית של המים. השפע המגיע מלמעלה, הברכה, ההתגלות היא ה"אתערותא דלעילא", כלומר התעוררות הבאה מלמעלה. ואולם התעוררות זאת אינה יכולה לצאת לפועל, מבלי ה"אתערותא דלתתא", התעוררות עולמם של בני-אדם. העולם נברא כמעשה בלבדי של הקב"ה, והנה עתה מתקיים הוא במעין שיתוף פעולה בין הזכרי לבין הנקבי. אנו קובעים את גורלו של העולם, מעשינו מביאים את הברכה. היחס שבין הזכרי ובין הנקבי מופיע בקבלה בשלושה מישורים ומשמעויות שונים. באחד מהם מבוטא הרעיון שאנו עסוקים בו, זהו היחס שבין הספירות "תפארת" ו"מלכות". לא ניכנס כאן לנסתרות אלו, נאמר רק שבעולמה של הקבלה ספירות אלו מייצגות גם את התורה שבכתב וגם את התורה שבעל פה. התורה שבכתב באה בעקבות נבואה, אך התורה שבעל פה היא תוצאה של פעולתו המתמדת של האדם. פעילותם של החכמים היא פעולה נשית במהותה. זוהי בארה של מרים העולה ומפכה מלמטה למעלה.

חיים אנו עם דעות קדומות היוצרות סמליות. מהותה של הסמליות מתהפכת כאן לחלוטין. האקטיביות הגברית נשלטת מלמעלה. האקטיביות הנשית היא הפעולה האנושית בה"א הידיעה. רק היא יכולה להביא ברכה לעולם.

מחויבות דתית חדשה

הרבי מפיסצ'נה מוציא מסקנה נוספת למסורת הסמלית הזאת. הוא עובר מהאישה

(הצילו, הצילו). המחזות שהוא רואה מביאות לפניו ש"תמיד האכזריות של שונאי ישראל, בייחוד מתאכזרים אל ילדי ישראל". אך אף ברגעים האיומים האלה עוסק הוא בדברי תורה, ומפרש את מהותה הסמלית של בארה של מרים. מביא אני קטע מדבריו אלו, ככתבם וכלשונם (אש דת, עמ' קפג): שאשה הנעשה צדקת ולומדת תורה ומקיימת המצוות, זאת היא מעשה שלה, כיון שאינה מצווה ועושה ואם כן לא עוררו אותה כל כך ממרום לזה... הא שבאה למדרגה גדולה כזו לא היה בהתעוררות של מעלה ורק באתערותא דלתתא... לכן הבאר מקור הנובע מים חיים קדושים, היתה בזכותה.

דברים אלו מתקשרים לכמה ממושגי היסוד של הקבלה. אך לפני שאתייחס אליהם, רוצה אני להבהיר את העיקרון שבדבריו. אחד מיסודות מערכת המצוות מצוי בעובדה שאנו מצווים ועושים. פעמים רבות לאורך כל ההיסטוריה הודגש שוב ושוב שגדול המצווה ועושה. לדעתי, יש במקורות החז"ליים לטענה זאת התנגדות לדבריו של פאולוס שביטל את המצוות. ולמרות זאת, הרבי מציע לפנינו שתי גישות שונות. האחת, גישתו של האיש, הבנויה על המצווה. האחרת, גישתה של האישה, של מרים, המבוססת לא על גשם היורד מהשמים, אלא על באר מים חיים הנובעים מן הארץ, כלומר על החלטה אוטונומית, הבאה לא מתוך ציות, אלא מתוך אהבה. זה מעמדה של "אשה הנעשה [=הנעשית] צדקת, ולומדת תורה ומקיימת המצוות. זאת היא מעשה שלה". האוטונומיה האנושית מיוצגת על ידי האישה.

כפי שאמרתי, נבין את מלוא משמעותה הסמלית של בארה של מרים אם ניעזר בסמל קבלי מיוחד. זהו סמל המ"ן: ה"מים נוקבין". בפרשת בראשית קוראים אנו שאלוקים הבדיל "בין מים למים... בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע" (בראשית א וז). על פי המקובלים, ההבדלה הזאת יצרה "מים דוכרין" – מים זכריים, ו"מים נוקבין" – מים נקביים. המים לא נשארו נייטרליים, הם קיבלו מיניות.

בתיאור הזה המים של הקוסמוס הופכים לסמלים למיניות האדם. זוהי דוגמה לדרכה

צ"א ע"ב): נהירנא כד הוו מטיילין טליא וטלייתא בשוקא כבר שית עשרה וכבר שב עשרה ולא הוו חטאן. קדמתה של האנושות לא פתרה את הבעיות. עצם מושג שחרור האישה מובן פעמים רבות בחברתנו המודרנית כשחרור מיני. הרס הגבולות וחיפוש המשמעות נתפסים כזהים. ההלכה אינה מסכימה עם כיוונים אלו. הגבולות שהיא קובעת מוצדקים, ולמרות זאת הקב"ה מבקש כפרה על העולם הבלתי נגאל והבלתי מושלם שבו אנו חייבים להתמודד, ועל ההלכה שמתחייבת מעולם בלתי נגאל זה.

בארה של מרים

שירת הים נאמרה פעמיים. פעם אחת בשירתו של משה. בפעם השנייה היא מובאת בגרסה מקוצרת בשירתה של מרים: "ותקח מרים הנביאה... ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות. ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה, סוס ורכבו רמה בים" (שמות ט"ו כ"א).

לסיטואציות שבהן מזכיר הכתוב את מרים הנביאה הוסיפו חז"ל רעיון המבוסס על דיוק בדברי הכתוב: "ותמת שם מרים... ולא היה מים לעדה" (במדבר כ, א"ב). על דברים אלו אומר ר' יוסי בר' יהודה: "באר ניתן לישראל בזכות מרים. מתה מרים נסתלק הבאר" (תענית ט, ע"א). מכאן המוטיב הקלאסי 'בארה של מרים'. זהו באר בו המים 'מבעבעים ועולים', באר המסרב להישמע לחוקי הגרוויטציה. זהו "באר מים חיים".

בגטו ורשה, בימים הקשים ביותר, ישב רבי קלונימוס קלמיש שפירא, הרבי מפיסצ'נה, והמשיך ללמד ולנחם את חסידיו. דרשותיו נמצאו אחרי המלחמה, ופורסמו בשם "אש קודש". בזמן האחרון זכה ספר זה לניתוח חשוב של חוקר יהודי אמריקני, נחמיה פולן, והוא שהעיר את תשומת לבנו לפירושו של בארה של מרים, על אותם פסוקים שקראנו למעלה. בעקבותיו רוצה אני לשתף את הקורא בקריאתי בכתבי הרבי.

נקרא ביחד בדרשה שדרש בפרשת חוקת ביוני 1942. הרקע איום. הרבי מתאר "את קול צעקת העיניים של הגדולים והקטנים שצועקים לאמור 'ראטעוועט ראטעוועט'

הסמלית לאישה הראלית. שם אשתו, שנפטרה לפני המלחמה היה רחל חיה מרים. מרים עומדת על ידו של משה. דרכה של האישה הראלית עוברת דרך ההחלטה העצמית לחייב את עצמה לתורה ולמצוות. כפי שלימד אותנו הרמח"ל, הקב"ה נתן לנו עולם שאינו מתוקן כדי שאנו בפעולותינו

המים של הקוסמוס הופכים לסמלים למיניות האדם. זוהי דוגמה לדרכה של היהדות, המעריכה את הארוטיקה אך שוללת את הפורנוגרפיה. הארוטיקה מכוסה בצעיף הצניעות, והופכת למרכבה לקדושה

נתקן אותו. זהו ה"מים נוקבין", פעולתו האוטונומית של האדם. זוהי, לפי הרמח"ל, מהות הנסירה בקבלת האר"י, דהיינו יצירת הישות בעלת החופש "שהרצון העליון ייתן להם עניין שבו לא יהיו צריכים לו יתברך" (כללים ראשונים, סי' כ"ח).

האוטונומיה הזאת צריכה להביא את האישה למחויבות דתית חדשה, לחידושי מצוות. ואולם, חידושים אלו אינם חייבים להיות דווקא בחיקוי דתיותו של הגבר, אלא בחיפוש מהותה המיוחדת. אין ספק שיש מקורות שעליהם יכולות לסמוך נשים הרוצות ללבוש טלית ותפילין. אך החלטה זאת לא תהיה נבונה, אף אם היא תהיה מוצדקת. במישור הטקטי, יש לשים לב לעובדה שאנו מנסים לשמור על הגשרים המחברים את היהדות הדתית על פלגיה השונים, וצעד כזה לא יהיה מובן בקרב פלגים אחרים. ואולם יש, לדעתי, טעם עמוק יותר לטענה שהדרך הזאת אינה נכונה. אנו מצויים כאן בפני דילמה העומדת בפני הפמיניזם מבלי שנמצא לה עדיין פתרון. האם הפמיניזם פירושו שעל האישה להיות כגבר על כל ממדיו, או שמא היא צריכה לדרוש הכרה במעמדה השונה, מעמד

המתבטא בפיזיולוגיה ובפסיכולוגיה שונים. הדוגמה הקלאסית מצויה לדעתי במחקריו החשובים של ל' קוהלברג ע"ה על ההתפתחות המוסרית של האדם. קוהלברג ראה את מוסר החובר, כפי שעמנואל קאנט פיתח אותו, כשלב אחרון בהתפתחות המוסרית. הגישות האחרות שעובר האדם בהתפתחותו אינן אלא שלבים בסולם המוביל לקראת מטרה זאת. המפתיע היה שבמחקרי השדה הוכחה העובדה שהאישה נמצאה תמיד בשלב נמוך יותר. מהי המסקנה? האם לדרוש מהחברה שינוי בחינוך כדי להשוות בין מעמד הגבר למעמד האישה, או שמא צריך להסיק את המסקנה המהפכנית שלפיה קיים סולם אלטרנטיבי לאישה? כשדרך זאת נחקרה, נתגלה שאולי קיימת אלטרנטיבה שלמה שבה השלב האחרון אינו החובה אלא המוסר הנולד מהיחס האישי. מוסר אביך אינו זהה לתורת אמך. האיסור "לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה" (דברים כ"ב, ה) מקבל עכשיו, לדעתי, משמעות עמוקה יותר. גם כלי המחקר וההבנה יכולים להיות שונים, ולפיכך ייתכן שהדרכים תהיינה שונות. זאת היא המשימה שהאוטונומיה האנושית שמה עכשיו בפני האישה.

ספרים שלמים עדיין מצפים, כי הקולות שונים. בציוריה של הקבלה מצאנו את לילית ואת אשמדאי. ייתכן שהשטן הגברי מופיע בדמות אישה, אך השטן הנשי הוא גבר. הטומאה משקפת את הקדושה. בעידן זה, של שפה החייבת להיות תקינה מבחינה פוליטית, יש פגם בעצם העובדה שאנו פונים אל הקב"ה בלשון "אתה". בכינוס למחשבת ישראל שבו השתתפתי דיברו נשים על הצורך לדבר בשפה נייטרלית. באנגלית ובגרמנית יש לנו כינוי שם נייטרלי, זהו ה'ז' ו'ז' וכדומה. אין בעברית אפשרות שלישית זאת. המחשבה הבובריאנית הייתה מוכרחה לבטא אותה באמצעות הביטוי המאולץ "הלז". כיצד נבטא אכן את הנייטרליות הדתית?

חיפוש נייטרליות זאת היא אווילית. היהדות לימדה אותנו שהקב"ה אינו נייטרלי מבחינה מינית. התייחסותנו אליו היא דו-מינית. אנו זקוקים לא לשפה שלישית אלא לשתי השפות גם יחד. חז"ל ובעקבותיהם הקבלה לימדו אותנו שה"אתה" הזכרי שאנו מפנים לקב"ה

חייב השלמה ביחסנו אל השכינה. שתי שפות חייבים אנו לדבר. צלם אלוהים אינו מתקיים אלא באדם האינטגרלי, דו-הפרצופי, איש ואישה גם יחד. בצוואה ששמענו מעמק הבא, שומעים אנו שהשירה יכולה להתרחש רק כשמשה ומרים ישירו אותה, הוא בקולו והיא בקולה המיוחד.

הלבנה שמעה מהקב"ה את הגזרה הקשה: "לכי ומעטי את עצמך". היא בירכה "שעשני כרצוני", ושמעה בקולו. אך כנסת ישראל ליוותה אותה: "אמר לה זיל לימנו בך ישראל ימים ושנים". אמנם התקופות נמנות לפי לוח השמש, אך חודשים ושנים אלו נקבעו על פי הירח. גורלו של עם ישראל וגורלה של האישה נקשרו באופן עמוק. העדות החשובה ביותר מצויה ביצירתו של אותו איש יהודי שהצורך הנאצי אמר עליו שספרו הוא הספר היחידי שראוי לשרוד ברייך של אלף השנים. אוטו ויינגר בספרו "מין ואופי" העלה את התזה על נשיותו של עם ישראל אל מול הגבריות הארית. קדמו לו בזה ברוך שפינוזה, שחשב שהגלות היא תוצאה של נשיותו של העם. דברים מדהימים אלו מלמדים אותנו שלבנה נראית בעולם הזה, אך היא תהיה שלטת בעולם הבא, כאשר האנושות תוכל להיגמל מהגעגוע אל הכוח, ותוכל להיסמך אל אורה של הלבנה שלפיה אנו מונים. הקב"ה הבטיח לירח "זיל ליקרו צדיקי בשמך יעקב הקטן שמואל הקטן דוד הקטן" (חולין ס ע"ב).

למרות הכול יודע אני שדברים אלו לא ינחמו את הלבנה בגין גורלה, אך גם בגין הדברים הבלתי נבונים שהיא לפעמים שומעת. "חזייה דלא קא מיתבא דעתה אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי שמיעטתי את הירח". או אז נקבע ראש חודש כחגן של הנשים, יהיו אלה ימים שבהם הן משתחררות משעבודן. יהיו אלה ימים שהן יזכירו לנו, כדברי ר' יהודה בן הרא"ש, כי י"ב השבטים חטאו אך לא הן. ומי ייתן ועוד לפני שתחדשנה הן הלכה תחדשנה הן את ימיהן כקדם, את ראשי החדשים, ובהם ילמדו תורה, ובהם בנות ואימהות המשתחררות תשחררנה גם את השכינה מגלותה, בקולן הן, בקולה של מרים. ■

שלום רוזנברג הוא פרופסור לפילוסופיה יהודית באוניברסיטה העברית.